

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2022)

Ahmet KARTAL

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
ahmetkartal38@gmail.com

Saniye ERASLAN

Araş. Gör., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
saniyeeraslan.se@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>
<https://orcid.org/0000-0002-0687-0707>

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-I

Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-I

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 30.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 27.08.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2022

Atıf/Citation

Kartal, A. ve Eraslan, S. (2022). Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-I. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (2), 415-436. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151337>

Kartal, A. & Eraslan, S. (2022). Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-I. *Journal of Academic Language and Literature*, 6 (2), 415-436. <https://doi.org/10.34083/akaded.1151337>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Alî Şîr Nevâyî, sadece Çağatay sahasına değil, bütün bir Türk edebiyatına etki eden önemli şahsiyetlerden biridir. Farsçanın edebî dil olduğu bir dönemde, eserlerini şuurlu olarak Türkçe kaleme alan ve Çağatay Türkçesinin edebî bir hüviyet kazanmasına büyük katkı sağlayan Nevâyî, dîvân tertip edecek kadar Farsçaya da hâkimdir. Nevâyî'nin Farsça Dîvânı; gazel, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ ve müfredler ile "Sitte-i Zarûriyye" isimli kasidelerden ve Molla Câmî için yazılan mersiyeden oluşmaktadır. Ayrıca Nevâyî'nin Türkiye'deki Farsça dîvânlarının yazma nüshalarında bulunmayan ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan dört kasidesi daha mevcuttur. Fusûl-i Erba'a; "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklarıyla mevsimlerden söz eden dört ayrı kasideden oluşup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde kaleme alınmıştır. Nevâyî'nin kasidelerinin Türkçe tercümelerini ihtiva edecek olan ve tefrika hâlinde yayımlanması düşünülen bu çalışmaların ilkinde; Nevâyî'nin Türkçe ve Farsça eserler verme hüviyetine değinilmiş, akabinde "Sitte-i Zarûriyye" ve "Fusûl-i Erba'a"da yer alan kasideler kısaca tanıtılmış ve sonunda da "Seretân" başlıklı kasidenin Türkçe tercümesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nevâyî, Farsça Dîvân, kaside, Fusûl-i Erba'a, Seretân.

Abstract

Alî Şîr Nevâyî's influence over both Chagatai literature and Turkic literature as a whole is indisputable. He consciously composed his works in the Chatagai language at a time when people predominantly wrote in Persian – thereby contributing immensely to his literary identity. That said, he also had mastery of Persian as well – enough to enable him to pen an entire diwan in it. That book is peppered with a whole host of poetic genres – namely gazel, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ, and müfredler, alongside a multi-qaside mersiye or elegy titled "Sitte-i Zarûriyye," which he dedicated to Molla Câmî. On that note, four extra quasides not found in the original manuscript exist here in Turkey. Collectively referred to as "Fusûl-i Erba'a" and written as an ode to Sultan Hüseyin-i Baykara, each one is themed after each of the four seasons – "Seretân," "Hazân," "Bahâr," and "Dey." In this study, we shall explore Nevâyî's Turkic and Persian literary career, briefly introduce our readers both to "Sitte-i Zarûriyye" and to "Fusûl-i Erba'a," and offer a Modern Turkish translation of "Seretân" – the latter in the hope that other translations will follow and be published for future reference as well.

Keywords: Nevâyî, Persian Diwan, qasides, Fusûl-i Erba'a, Seretân.

Giriş

Çağatay Türkçesinin edebî bir hüviyet kazanmasında önemli bir konuma sahip olan Ali Şîr Nevâyî, Türk edebiyatının yetiştirdiği önemli şahsiyetlerdendir. O, yazmış olduğu Türkçe ve Farsça manzum ve mensur eserlerle Türk ve Fars edebiyatında önemli bir yer edinmiş ve tesir oluşturmuştur. Âlim, şair ve devlet adamı kimliğiyle dikkat çeken Nevâyî, hiçbir anını boş geçirmeyip hayatı boyunca kendini yetiştirmekle meşgul olmuş; bu fânî âlemde ismini bâkî kılıp yaşatacak eserler yazmaya, güzel ve akıcı şiirler söylemeye gayret göstermiştir (Sâm Mîrzâ, 1346, s. 336; Kartal, 2003, s. 147). Nevâyî, fitraten her ne kadar Farsça ve Türkçe şiir söyleme kabiliyetine sahip olsa da, o daha ziyade kendi anadiline yönelip Türkçe şiirler yazmıştır (Câmî, 1371, s. 108). Nitekim Sâm Mîrzâ onun Türkçe şiirlerinin çok meşhur ve yaygın olduğuna dikkat çekmektedir (1346, s. 337). Devletşâh'ın ifadesiyle; Türkçede üstat, Farsçada ise fazilet sahibi (Devletşâh, 1901, s. 495) olan, Muhammed-i Kazvî'nin değerlendirmesiyle de; kimsenin ondan daha iyi Türkçe şiir söyleyemediği ve nazım ile nesir incisini delemeyen bir yetkinliğe sahip olan (Nevâyî, 1323, s. 358) Nevâyî, Farsça divânında yer alan bir kıt'ada hem her iki dilde şiirleri olduğunu hem de bu şiirlerin hüviyetini şu şekilde dile getirmiştir (Nevâyî, 1342, s. 212; 1375, s. 327):

معنی شیرین و رنگینم به ترکی بی حد است
 فارسی هم لعل و درهای ثمین گر بنگری
 گویا در راست بازار سخن بگشوده ام
 یکطرف دکان قنادی و یکسو زرگری
 زین دکانها هر گدا کالا کجا داند خرید
 زانکه باشند اغنیا این نقدها را مشتری

Renkli ve güzel mânâlı Türkçe sözlerim sayısızdır. Farsçada da inci ve la'l gibi değerli sözlerimi görürsün.

Sanki doğruluk pazarında söze başlayıp bir tarafı şekerci diğer tarafı da sarraf olan dükkân açtım.

Her gedâ, satın alınacak malın bu dükkânlardan hangisinde olduğunu bilir. Bundan dolayı zenginler bu mallara müşteri olurlar.

Nevâyî'nin şiir söylemedeki başarı ve yetkinliğine dikkat çeken, güzel eserleri okuma ve çeşitli rivayetleri dinlemeye olan ilgi ve temayülüne vurgu yapan Devletşâh da yazdığı ve *Tezkiretü's-şu'arâ*'sında yer verdiği bir Türkçe-Farsça mülemma şiirinde, onun her iki dilde söylemiş olduğu şiirlerinin kudretini şu şekilde ifade etmiştir (Devletşâh, 1901, s. 495; Kartal, 2003, s. 148):

ترکی سین گوروب قیلورلار ایردی ترک و توبه هم
 1 گر تیرک بولسالار ایردی لطفی برلن کردری
 با وجود فارسی در جنب شعر کاملش
 چیست اشعار ظهیر و کیست باری انوری

Lutfi ve Kerderî eğer onun Türkçe şiirlerini görselerdi, şiir söylemeyi terk edip (şiire) tövbe ederlerdi.

Onun mükemmel Farsça şiirleri yanında **Zahîr**'in şiirleri nedir, **Enverî** kimdir?

Fahrî-i Herâtî ise, *Ravzatu's-selâtin* isimli tezkiresinde Nevâyî'nin Farsça şiirlerinin tıpkı Türkçe şiirleri gibi "hûb (: güzel)" olduğuna vurgu yapmıştır (Fahrî-i Herâtî, 1968, s. 93).

Sultan Bâbü'r de şiirden anlayan ve hüner sahibi olan kişileri, fitratının gereği olarak daima himâye etmiş, desteklemiş ve onlara çeşitli ihsanlarda bulunmuştur. O, büyük emir Alî Şîr Nevâyî'nin söylemiş olduğu Türkçe ve Farsça şiirleri ile *Münşeât*'ını büyük bir zevkle okumuş ve mütalaa etmiştir. Hatta onun şiir söyleme becerisine ve şiirlerinin hoş ve güzel oluşuna hayran kalmış ve onun yaptırılmış olduğu hayrattan gerektiğinde istifade etmiş ve onu her daim hayır dualarla anmıştır (Devletşâh, 1901, s. 496).

Devletşâh'a göre onun en önemli uğraşı hem Türkçe hem de Farsça şiirler inşad etmek ve muamma söyleyip çözmektir. Onun kısa sürede sahip olduğu yetkinlik ve birikimden hareketle söylemiş olduğu bu şiirleri, insanlar büyük bir zevkle okumakta ve kulaklarına süs yapmaktaydılar (Devletşâh, 1901, s. 496-497). Ancak o, aşağıdaki şiirinden de anlaşılacağı gibi sahip olduğu bu hüviyetine rağmen tam bir tevazu sergilemektedir (Nevâyî, 1342, s. 212; 1375, s. 327):

تتبع کردن فانی در اشعار
 نه از دعوی و نی از خود نمایی است
 چو ارباب سخن صاحبدلانند
 مرادش از در دلها گدایی است

Fânî şiir yazarken², şiirlerinde ne dava ne de kendini gösterme peşinde olmuştur.

Çünkü şâirler, gönül ehlidirler. Onların muradı da gönül kapısında dilenciliktir.

¹ Krş. Türkîsin körüp kılurlar irdi terk ü tevbe hem

Ger tirek bolsalar irdi Lutfi birlen Kerderî

² Bu şiirde geçen "tettebbu'-kerden" ifadesi; her ne kadar nazire nispetinde yazılan şiir olarak kabul edilse de aslında üzerinde etraflıca durulan, benzerinden daha iyisini yazma çabası içerisinde oluşturulup yazılan şiir demektir.

Nevâyî, Fars edebiyatının özellikle Mollâ Câmî ile zirveye ulaştığı bir dönemde, Türkçe ile de yüksek ve gelişmiş bir edebiyatın oluşturulabileceğini düşünmüş; hatta Türkçenin birçok yönden Farsçadan daha üstün olduğunu savunmuş; manzum ve mensur Türkçe birçok eser kaleme almıştır (Kartal, 2003, s. 148). Bu eserler şunlardır:

Dîvânlar: *Bedâyi'ü'l-bidâye, Nevâdirü'n-nihâye, Hazâyinü'l-me'ânî (Garâyibü's-sıgar, Nevâdirü'ş-şebâb, Bedâyi'ü'l-vasat, Fevâidü'l-kiber).*

Mesnevîler [Hamse]: *Hayretü'l-ibrâr, Ferhâd u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Seb'a-i Seyyâre, Sedd-i İskenderî.*

Tezkireler: *Mecâlisü'n-nefâyis, Nesâyimü'l-mahabbe min-Şemâyimi'l-fütüvve.*

Dil ve Edebiyat Eserleri: *Mîzânü'l-evzân, Muhâkemetü'l-lugateyn.*

Dînî-Ahlâkî Eserler: *Münâcât, Çihil-hadîs, Nazmu'l-cevâhir, Lisânu't-tayr, Sîrâcü'l-müslimîn, Mahbûbu'l-kulûb.*

Târihî Eserler: *Zübdetü't-tevârih (Târih-i Enbiyâ vü Hükemâ, Târih-i Mülûk-i Acem).*

Biyografik Eserler: *Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdşîr, Hamsetü'l-mütehayyirîn, Hâlât-ı Pehlevân Muhammed.*

Belgeler: *Vakfiyye, Münşe'ât.*

Alî Şîr Nevâyî'nin, yukarıda belirtilen ve Türkçe kaleme alınan manzum ve mensur eserlerinden başka, Farsça şiirlerinden oluşan bir *Dîvân*'ı, muammâ ilminden bahseden Farsça *Risâle-i Müfredât [Der-Fenn-i Müfredât]*'ı ve Farsça mektuplarından meydana gelen *Münşeât*'ı da bulunmaktadır. Özellikle oluşturmuş olduğu *Farsça Dîvân*'ı ve *Farsça Münşeât*'ı ile telif ettiği *Mecâlisü'n-nefâyis* adlı tezkiresiyle İran edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. Kendisinden bahseden birçok klasik kaynakta zikredildiği ve şiirlerinde de müşahede edildiği gibi o, Türkçe şiirlerinde Nevâyî, Farsça şiirlerinde ise Fânî³ mahlasını kullanmıştır.

Alî Şîr Nevâyî'nin *Farsça Dîvân*'ının üç ayrı baskısı yapılmıştır: Bunlardan ilki, 1342 ve 1375 tarihlerinde Tahran'da iki defa yayımlanan Rükneddîn Humâyûnferruh neşridir⁴. Bu neşire göre *Dîvân*; “gazeliyyât (: gazeller)”, “mukatta'ât (: kıt'alar)”, “müfredât (: müfretler)”, “rübâ'ıyyât (: rübâ'iler) ve “mu'ammeyât (muammâlar)”

³ Hayyâmpûr, Nevâyî'nin Farsça şiirlerinde kullandığı mahlasını sehven “Fenâyî” şeklinde vermiştir (Hayyâmpûr, 1368, C. II, s. 952).

⁴ **Birinci Baskı:** Alî Şîr Nevâyî. (1342). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâ'î «Fânî»*, (be-sa'y u ihtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, Ez-İntişârât-i Kitâb-hâne-i İbn-i Sinâ. **İkinci Baskı:** Alî Şîr Nevâyî. (1375). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâ'î «Fânî»*, (Be-Sa'y u İhtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, İntişârât-i Esâtîr.

bölümlerinden oluşmaktadır. Bu divân neşrinde kaside ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılmış herhangi bir şiir görülmektedir.

Farsça Divân'ın ikinci baskısı, Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî tarafından 1395 tarihinde Kâbil'de gerçekleştirilmiştir⁵. Bu baskı ise “kasâyid (: kasideler)”, “gazeliyyât (: gazeller)”, “terkîb-bend ve müseddes”, “Mersiye-i Hazret-i Mahdûm Mevlânâ Nûreddîn Abdurrahmân-ı Câmî”, “mukatta’ât (: kıt’alar)”, “mâdde-i târihhâ (: tarihler)”, “rübâ’iyyât (: rübâ’iler)”, “lügazhâ (: lügazlar)”, “mu’ammeyât-i rübâ’î”, “mu’ammeyât-i tek-beyt”, “peyvesthâ (: tahmis)”, “kita’ât (: kıt’alar)”, “mesnevî” ve “mülhakât (: ekler)” bölümlerinden meydana gelmektedir.⁶

Farsça Divân'ın üçüncü baskısı ise 1965 yılında Taşkent'te Hamid Süleyman tarafından yayımlanmıştır. Divânın metni; S. Rafiddinov ve Hacımurad Tacıbayev gibi isimlerin yer aldığı araştırmacılar tarafından Taşkent'te *Mükemmel Eserler Toplamının* 18-20. ciltlerinde 2002-2003 yıllarında gözden geçirilerek yeniden neşredilmiştir. Kiril harfleriyle yapılan bu neşirde, her şiirden sonra Özbek Türkçesine yapılan tercüme de yer almaktadır. 18-19. ciltler “gazelhâ (: gazeller)”; 20.cilt ise “müseddes”, “mukatta’ât (: kıt’alar)”, “rübâ’iyyât (: rübâ’iler)”, târihhâ (: tarihler)”, “mu’ammeyât (muammâlar)”, “lügazhâ (: lügazlar)”, “kasâyid (: kasideler)” ve “mersiye”den oluşmaktadır. Bu neşrin 20. cildinde kasidelerden önce, Nevâyî'nin bu divân için yazdığı Farsça dîbâce de yer almaktadır.

Kâbil ve Taşkent baskılarında, Tahran neşrinde bulunmayan 10 kaside ve başka nazım şekillerinde yazılmış şiirler yer almaktadır. Bu da Kâbil ve Taşkent baskılarının, Tahran baskısından daha hacimli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Nevâyî'nin hem Nuruosmaniye Kütüphanesi Nu. 3850 (Ateş, 1968, s. 454-55; Levend, 1966, s. VII-VIII) hem de Türk-İslâm Müzesi Nu. 1952'de (Levend, 1966, s. VII-VIII) kayıtlı Farsça Divân nüshalarında yer alan manzum-mensur karışık dîbâce, Kâbil ve Tahran baskılarında bulunmayıp sadece Taşkent neşrinde yer almaktadır.

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri

Nevâyî iki beyitlik bir nazm ile başlayan ve üç buçuk sayfa tutan “dîbâce”de, dostu ve mürşidi Abdurrahmân-ı Câmî'nin, kendisinden yönünü nesirde “vâdî-i Türki”den “savb-ı Fârsî”ye, nazımda ise “edâ-yı Türkâne”den cânib-i lügat-i Fûrs’e çevirmesini istediğini; ayrıca Hüseyin-i Baykara'nın da kendisine aynı şeyi emrettiğini belirttikten sonra, 902/1496-97 yılında bazı kasideler yazdığını ve böylece Divânın oluştuğunu belirtmiştir (Ateş, 1968, s. 454-55; Levend, 1966, s. 219; Rafiddinov vd.,

⁵ Alî Şîr Nevâyî. (1395). *Divân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâyî «Fânî»*, (be-tashih-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.

⁶ Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Divânının metni, İranlılar tarafından dijital ortamda da oluşturulmuş olup <https://ganjoor.net/fani> adresinden divâna erişmek mümkündür.

2003, s. 166). Bu “dîbâce”den sonra “cihât-ı sitte”ye uygun olarak altı tane kaside yer almaktadır. Bu kasideler sırayla şunlardır⁷:

Rûhu'l-kuds: “Tevhîd” konulu bu kaside toplam 132 beyittir⁸ (Nevâyî, 1395, s. 4-9; Rafiddinov vd., 2003, s. 171-178). Reşîdüddîn Vatvat, Hakanî'yi övmek için 31 beyitlik bir kaside kaleme alıp ona göndermiş; Hakanî de ona cevap olarak 46 beyitten oluşan bir kaside yazmıştır. Nevâyî'nin bu kasidesi, Hâkânî'nin kasidesine nazire olarak söylenmiştir (Hakanî, 1379, s. 21-23; Nevâyî, 1395, s. 75 [mukaddime]). Nevâyî, *Muhâkemetü'l-lügateyn* isimli eserinde bu kasidesi hakkında şöyle söylemektedir: “...Rûhu'l-kuds kaşîdesin bülend-âvâze kılıp min ki qudsiler rûhın andın tâze kılıp min. Ve maṭlaı bu durur kim⁹”

زهی بخامه قدرت مصور اشیا
هزار نقش عجب هر زمان ازو پیدا (Nevâyî, 1996, s. 184).”

“Kudret kalemi ile eşyayı tasvir eden (Allah'a) övgüler olsun! Ondandır her an hayrete düşüren binlerce nakış oluşmakta.”

Nevâyî, “dîbâce”sinde, bu kasidesinin “tahmîd” hüviyetinde olduğunu, yani yüce yaratıcıyı anıp övdüğü ve hamdi konu aldığı için “Rûhu'l-kuds” adını verdiğini belirtmiştir (Rafiddinov vd., 2003, s. 167-170).

Aynü'l-hayât: Na't-ı Nebevî konulu bu kaside toplam 106 beyittir¹⁰ (Nevâyî, 1395, s. 10-14; Rafiddinov vd., 2003, s. 189-195). Nevâyî, *Muhâkemetü'l-lügateyn* isimli eserinde bu kasidesi hakkında şöyle demektedir: “*Aynu'l-hayât kaşîdesi zülâlin yitkürüp min ki gâflet ehlining ölüg bedenleriga cân ki virüpmîn. Ve maṭlaı bu durur kim manzum*¹¹”

حاجیان شب چو شادروان سودا افکنند
جلوه در خیل بتان ماه سیما افکنند (Nevâyî, 1996, s. 184).”

“Gece hâcipleri, siyah çadırlarını kurduklarında, ay yüzlü güzeller topluluğuna cilve ederler.”

Nevâyî, “dîbâce”sinde; “reşh-i zülâl-i na't-i nebevî (:Hz. Peygamber'in na'tı zülalinden katreler)” ve “feyz-i ser-çeşme-i medh-i Mustafavî (: Hz. Muhammed'in övgüsünün ser-çeşmesinden feyizler)” ihtiva edip bunları sızdırıp damlatan bu

⁷ Nevâyî'nin “cihât-ı sitte” olarak anılan kasideleri hakkında bilgi verilirken (Kartal, 2003, s. 150-153)'ten istifade edilmiştir.

⁸ Ağâh Sırrı Levend, bu kasidenin 130 beyit olduğunu belirtmektedir (Levend, 1966, s. 220).

⁹ Krş. “...Rûhu'l-kuds kasidesini haykırıp kutluların ruhunu onunla tazeledim. Matlaı budur...” (Nevâyî, 1996, s. 218-19).

¹⁰ Ağâh Sırrı Levend, bu kasidenin 150 beyit olduğunu belirtmektedir (Levend, 1966, s. 220).

¹¹ Krş. “Aynu'l-hayât kasidesinin soğuk suyunu ulaştırıp gâflet ehlinin ölü bedenlerine can giydirdim. Matlaı budur: (Nevâyî, 1996, s. 219).”

kasidesine “Aynü’l-hayât” ismini verdiğini ifade etmiştir (Rafiddinov vd., 2003, s. 167-170).

Tuhfetü’l-efkâr: Bu kaside, Türkî-i Hindistânî/Hindistanlı Türk diye tanınan Emîr Hüsrev-i Dihlevî’nin meşhur kasidesi *Deryâ-yı Ebrâr*’a nazire olarak kaleme alınmıştır. *Deryâ-yı Ebrâr*, *Bahrü’l-ebrâr* diye de anılmaktadır (Devletşâh, 1901, s. 497; Şiblî-i Nu’mânî, 1368, C. II, s. 123). Nevâyî, didaktik ve ahlaki hüviyete sahip olan bu kaside ile ilgili olarak Hüsrev-i Dihlevî’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “*Bolğay ki yüz ming beytdin artuğ dîvânlarınm gâzelîyyâtı ve kaçâyid ü meşnevîlerim ebyâtı, eger âlem şahîfesidin yoyulsa ve devrân şahîfesidin mahv bolsa ve bu kaçîde kalsa ki anda ma’nâ istîfâsı vâfidür. Bu fen ehliğa mining fazâyilim delîliğe kâfidür*”¹² (Nevâyî, 1996, s. 182).

Mollâ Câmî, Hüsrev-i Dihlevî’nin *Deryâ-yı Ebrâr* isimli kasidesine 100 beyitten oluşan bir nazire yazmış ve adını *Lüccetü’l-esrâr* koymuştur (Câmî trhs., s. 20-24 [Kasîdehâ]). Nevâyî bu iki kaside hakkında şunları söylemektedir: “...*eger ol deryâ-yı ebrârdır, bu ebr-i bahârdır ki mertebede andın bülendirak ve behrede andın fâyide-mendrakdur ki anıng üstige sâye salurğa yayıla alur ve başığa dürr-efşânlık dağı kıla alur.*”¹³ (Nevâyî, 1996, s. 182).

Nevâyî, daha sonra belirtilen bu iki kasideye bir nazire yazmış ve 99 beyitten (Nevâyî, 1395, s. 14-22; Rafiddinov vd., 2003, s. 204-210) oluşan kasidesine *Tuhfetü’l-efkâr* ismini vermiştir. Nevâyî kendi kasidesi hakkında ise şöyle demektedir: “*Fakîr ikkelesi buzurg-vâr-ı refî-mikdârğa niyâz-mendlik ve gedâlık yüzidin tetebbu’ kılıp min ve atın tıhufetu’l-efkâr dip min. Ve maṭla’ı budur kim beyt*

آتشین لعلی که تاج خسروانرا زیورست
اخگری بهر خیال خام پختن در سرست

“Padişahların tacını süsleyen ateş renkli la’l, ham olan hayâli pişirmek için baş üstünde bir kordur.”

Ve köp ma’nâ-engiz ibârât ve ta’miye-âmiz işârât izâfe kılıp min ki bu fen ehlining mâhirleri müsellemler tutupturlar ve her kişige bu bâbda tereddüd bolsa, Hazret-i Maḥdümî nürenning Bahâristân atlıg kitâbın kim anı bahâristân-ı hayât ve nigâristân-ı necât dise bolur, bu maṭla’ı bitipdürler ve istişâd yüzidin ta’rifin itipdürler ki bu menşür-ı devlet sipîhr tākığa asılsa yiri bar. Ve bu tuğrâ-yı sa’âdetni Müşterî boynığa

¹² Krş. “*Ola ki yüz bin beyitten fazla olan dîvânlarımın, gazel, kaside ve mesnevilerimin beyitleri, âlem sayfasından silinse ve devran sayfasından yok olsa, derin mânâları içine almada yeterli olan bu kaside kalsa, bu fen ehline faziletlerimin delili için kâfidir*” (Nevâyî, 1996, s. 217).

¹³ Krş.: “*Eğer ilk söylenen [Deryâ-yı Ebrâr] iyilerin denizi ise, bu bahar bulutudur; mertebede ondan daha yüksek ve nasipte ondan daha faydalıdır. Çünkü onun üstüne gölge salmak için yayılabilir ve başına inci saçıcılık dahi yapabilir*” (Nevâyî, 1996, s. 217).

âvîze kılsa mûcib-i mubâhât u iftihârdur. Ol kitâbnı aldık ve bu mahalni tapıp nazar saldık ve bildik ki olça min tarîfde tahtırır kılıp min, taşîr kılıp min.”¹⁴ (Nevâyî, 1996, s. 183).

Nevâyî'nin en tanınan ve meşhur olan kasidesi *Tuhfetü'l-efkâr*, *Devletşâh Tezkiresi*'nde de bütünüyle geçmektedir (Devletşâh, 1901, s. 497-503). Câmî *Bahâristan*'da, *Deryâ-yı Ebrâr*'a nazire olan *Tuhfetü'l-efkâr*'ın ince nüktelerle ve hoş, güzel hayallerle dolu olduğunu belirtir (Câmî, 1371, s. 108). Devletşâh, bu kasidenin *Bahrü'l-ebrâr*'a güzel ve akıcı bir nazire olduğunu söyledikten sonra, ona yazılan diğer bütün nazirelerden üstün olduğunu kaydeder (Devletşâh, 1901, s. 497). Yine Devletşâh, Hüsrev-i Dihlevî'nin *Bahrü'l-ebrâr*'ında birçok hakikat ve sırrı açıkladığını, bu kasidenin arifler tarafından takdir edildiğini ifade ettikten sonra, Nevâyî'nin de bu manzumesinde mânânın hakkını verdiğini, şairlikte kendine özel hayaller ile mânâları dile getirmede kusur göstermediğini söylemiş ve şu beyti kaydetmiştir (Devletşâh, 1901, s. 503):

این هست جوابی نه کم از گفته خسرو
بل کین دو سخن خوبتر از یکدگر افتاد

Bu nazire Husrev'in söylediğinden aşağı değildir. Belki bu iki şiir, birbirinden daha güzel olmuştur.

Muhammed-i Kazvînî *Mecâlisü'n-nefâis Tercümesi*'nde (Nevâyî, 1323, s. 358), Sâm Mîrzâ ise *Tuhfe-i Sâmî*'sinde (Sâm Mîrzâ, 1346, s. 337) bu kasidenin *Deryâ-yı Ebrâr*'a nazire olduğunu ifade ettikten sonra, matla beytini vermişlerdir. Nevâyî de “dîbâce”sinde; bu kasidesinin Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin “Bahrü'l-ebrâr”ı tarzında olması, Kutbu'l-enâm Molla Câmî'nin “Tuhfe-i Nisâr”ının üslubunu ihtiva etmesi ve fikir dilini yansıtmamasından dolayı “Tuhfetü'l-efkâr” şeklinde isimlendirdiğini söylemektedir (Rafiddinov vd., 2003, s. 167-170).

Kûtu'l-kulûb: Nevâyî'nin kavlince “mevâız-ı sûd-mend (: yararlı öğütler)” ve “nasâyih-ı dil-pesend (: gönle hoş gelen nasihatler)”i ihtiva eden bu kaside (Levend, 1966, s. 219), 120 beyit¹⁵ olup (Nevâyî, 1395, s. 22-27; Rafiddinov vd., 2003, s. 233-240) Enverî'nin Ebü'l-feth Tâhir methinde söylediği 70 beyitten oluşan kasidesine (Enverî, 1372, C. I, s. 41-45) naziredir. Nevâyî bu kasidesi hakkında şöyle söyler:

¹⁴ Krş. “Ben fakir, her iki muhterem büyüğe niyaz ederek ve kimsesiz olduğumdan iyice araştırıp yazdım ve adına *Tuhfetü'l-efkâr* dedim. Matla'ı budur. (Buna) pek çok mânâ yağdıran ibareler ve gizlilikle karışık işaretler kattım ki, bu fen ehlinin mâhirleri de tasdik etmiştir. Her hangi bir kimsenin bu konuda tereddüdü olursa, Hazret-i Mahdûmî'nin hayat baharistanı ve kurtuluş nigaristanı denmeğe lâyük Bahâristân adlı kitabında bu matlaı yazıp delil olarak sürmek için açıklamasını yapmışlardır. Bu devlet fermanı gök takına asılsa yeri var ve bu saadet tuğrası Müşteri yıldızının boyununa sallandırılrsa, öğünme ve iftihar vesilesidir. O kitabı al ve bu yeri bulup bak ve benim onca tarifi için yazdıklarımında noksan kaldığımı anla!” (Nevâyî, 1996, s. 217-18).

¹⁵ Agâh Sırrı Levend, bu kasidenin 118 beyit olduğunu belirtmektedir (Levend, 1966, s. 221).

“...*Kûtu'l-kulûb kaşidesin ki kilkim şebt itipdür. Haqîkat yolıda zaflık köngüllerge ol kûtdın kuvvet yitipdür. Ve maţla'ı budur kim beyt*

جهان که مرحله تنگ شاهراه فناست
درو مجوی اقامت که راه شاه و گداست¹⁶... (Nevâyî, 1996, s. 184)”

Cihan, yokluk bulvarının dar bir merhalesidir. Onda ikamet etmeyi isteme, çünkü orası şahın ve dilencinin yoludur.

Bu kasideyi Nevâyî, “dîbâce”sinden anlaşıldığına göre; ihtiva ettiği yararlı öğütler ve gönle hoş gelen nasihatlerin gönül ehli kişilere fetih ve zafer sermayesi, riyazet ehline de ruhî gıda olması sebebiyle “Kûtu'l-kulûb” diye adlandırmıştır (Rafiddinov vd., 2003, s. 167-170).

Minhâcü'n-necât: Kasidenin adı “dîbâce” ve “manzumenin başında” *Tuhfetü'n-necât* olarak geçtiği hâlde Nevâyî kasidesinde ismini *Minhâcü'n-necât* olarak vermektedir (Levend, 1966, s. 222; Rafiddinov vd., 2003, s. 165-167). Bu kaside, Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde olup Hakanî'nin “tahkîk”, “mev'ıza” ve “hikmet” konulu, İmâm Nâsiruddîn İbrâhîm için yazılan 89 beyitlik mersiyesine (Hakanî, 1373, s. 410-15) naziredir. 138 beyitten oluşan (Nevâyî, 1395, s. 27-33; Rafiddinov vd., 2003, s. 248-256) bu kaside için Nevâyî şunları demektedir: “...*Minhâcü'n-necât kaşideside hidâyet tarîkîn tüzüp min. Ve zalâlet ehliğa necât şeh-râhın körgüzüp min. Ve maţla'ı budur kim beyt*

زهی از شمع رویت چشم مردم گشته نورانی
جهانرا مردم چشم آمدی از عین انسانی¹⁷ (Nevâyî, 1996, s. 184).

Aman ne güzel, yüz mumundan/yüzünün aydınlığından halkın gözü aydınlanmıştır. İnsansın, ama dünyanın gözbebeği oldun.

Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde olan bu kasidesine “Tuhfetü'n-necât” ismini vermesinin sebebini Nevâyî, “dîbâcesi”nde; onun başısladığı ihsan ve nimetlerine şükretmenin gerekliliğinin ebedî saadeti gerekli kılması ve devletine dua etmenin de ebedî kurtuluşu sebep olmasına bağlamıştır.

Nesîmü'l-huld: Bu kaside 129 beyit¹⁸ (Nevâyî, 1395, s. 33-44; Rafiddinov vd., 2003, s. 268-275) olup Hakanî¹⁹ (Hakanî, 1373, s. 209-15) ile Câmî²⁰ (Câmî, trhs., s.

¹⁶ Krş.: “... Kendi kalemimden çıkan Kûtu'l-kulûb kasidesiyle hakikat yolunda gönüllere o yaşatacak gıdadan kuvvet ulaştırmıştır. *Matla'ı budur*” (Nevâyî, 1996, s. 218).

¹⁷ Krş.: “*Minhâcü'n-necât kasidesinde hidayet yolunu düzdüm ve dalâlet ehline asıl kurtuluş yolunu gösterdim. Matla'ı budur: Beyit.*” (Nevâyî, 1996, s. 219).

¹⁸ Ağâh Sırrı Levend, bu kasidenin 128 beyit olduğunu belirtmektedir (Levend, 1966, s. 222).

¹⁹ Hakanî'nin bu kasidesi “Kaside-i Mir'âtu's-safâ der-Hikmet u Tekmil-i Nefs” başlığında olup 115 beyitten oluşmaktadır.

49-55 [Kasidehâ])'nin kasidelerine naziredir. Nitekim Nevâyî bu kasidesi hakkında şunları söylemektedir: "...*Mîr Hüsrevning Mir'atu's-şafâ atlık kaşidesiğa kim Hâllâku'l-ma'ânî Hâkânî-i Şirvânî tetebbu' kılıpdur...ve Hâzret-i Maḥdümü nüren anıng cevâbıda Cilâu'r-rûh atlık kaşideni dipdürler...ve fakîr hem Nesîmü'l-huld kaşidesin ikkelesi buzurg-vârğa tetebbu' kılıp min. Ve matlaı bu durur kim beyt*

معلم عشق و پیر عقل شد طفل دبستانش
فلک دان بهر تأدیب وی اینک چرخ گردانش

Öğretmen aşk(tır) ve onun okulunun öğrencisi akıl piridir. Şimdi feleği, ona edep ve terbiye öğretmek için dönen çarh olarak bil.

Bu kaşidede daḥı köp ma'ânî gevheri derc ve ömr naḫdı harc bolupdur."²¹ (Nevâyî, 1996, s. 183-84).

Nevâyî, *Muhâkemetü'l-lugateyn* isimli eserinde "Sitte-i Zarûriyye" adını verdiği bu altı kasidesinin hususiyeti hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: "*Bu altı kaşide ḥamd u naṭ ve şenâ vü mev'izatdur ve ehl-i tasavvuf u ḥaḫîḫat tili bile marifet*"²² (Nevâyî, 1996, s.184). Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Nevâyî'nin bu kasideleri konu itibariyle "tevhid", "naat" ve "mevize (: öğüt)" olup, hakikat ehlinin diliyle kişiye hem kendini hem de Rabbini bildirecek mahiyettedir.

"Sitte-i Zarûriyye" olarak isimlendirilen bu kasidelerin sonunda, Nevâyî'nin her kasidenin ismini vermesi dikkat çekmektedir. Meselâ *Tuhfetü'l-efkâr*'ın sonuna doğru kasidenin adı şu beyitte verilmiştir (Nevâyî, 1395, s. 22):

تحفة الافکار اگر نامش نهم نبود عجب
تحفه نردت چون ز بحر فکرتم این گوهرست

Eğer (bu kasidenin) adını *Tuhfetü'l-efkâr* koyarsam şaşılmamalı. Çünkü bu, senin nezdinde fikir denizinden sunulmuş inci gibi bir hediyedir.

Nevâyî'nin bazen kasideyi yazdığı gün ve ayı da belirttiği görülmektedir. Nitekim *Tuhfetü'l-efkâr*'ın yazılma tarihi şu şekilde kaydedilmiştir (Nevâyî, 1395, s. 22):

²⁰ Câmî'nin bu kasidesi "Cevâbest İn Cilâ'u'r-rûh Hakanî vu Husrev-râ" başlığında olup 131 beyitten oluşmaktadır.

²¹ Krş.: "*Mîr Husrev'in Mir'ātu's-şafâ adlı kasidesine, mânâ yaratıcısı Hakanî-i Şirvânî derinlemesine bir inceleme yapmıştır...Hazret-i Maḥdümü, onun karşılığı olarak Cilâ'u'r-rûh adlı kasideyi söylemişlerdir...ve ben fakir de her iki muhterem için Nesîmü'l-huld kasidesini tetebbu ettim. Matlaı budur:Bu kasidede dahi pek çok mânâ cevheri derc ve ömür bedeli harc olmuştur.*" (Nevâyî, 1996, s. 218).

²² Krş.: "*Bu altı kaside ḥamd u naat, sena ve mev'izedir ve tasavvuf ve hakikat ehlinin dili ile kişinin kendini ve rabbini bilmesidir.*" (Nevâyî, 1996, s. 219).

گشت يوم جامع شهر رجب تاريخ آن
طرفه تر کين ماه و روز اتمام او را مظهرست

Onun tarihi, “yevm-i câmi’-i şehri Receb [Recep ayının câmi’ (toplanma, Cuma) günü]” oldu. Daha ilginç ise onun tamamlanmasının bu gün ve ayda mazhar olmasıdır.

Nevâyî’nin “Sitte-i Zarûriyye” olarak isimlendirilen bu kasidelerinin dışında “Fusûl-i Erba’a” başlığını taşıyan dört kasidesi daha vardır. Nevâyî, “Seretân” (Nevâyî, 1395, s. 45-57; Rafiddinov vd., 2003, s. 289-293), “Hazân” (Nevâyî, 1395, s. 48-49; Rafiddinov vd., 2003, s. 298-300), “Bahâr” (Nevâyî, 1395, s. 50-52; Rafiddinov vd., 2003, s. 302-306) ve “Dey” (Nevâyî, 1395, s. 52-55; Rafiddinov vd., 2003, s. 311-315) başlıklı olup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde kaleme alınan bu kasideleri hakkında *Muhâkemetü’l-lügatayn* isimli eserinde şunları söylemektedir: “*Zâhir şuarâsı tarîkıde hem tört kaşide ki Fusûl-ı erbağa mevsümdür. Ve andın tört faşl harâret ü burûdet ve ruṭubet ü yubûseti keyfiyyeti ma’lûm. Hâmem raḳam kılpdur ki tört faşl hâşşiyeti eşeri dik rub-ı meskûnga yayılıpdur*”²³ (Nevâyî, 1996, s. 185). Nevâyî’nin bu sözlerinden “Fusûl-i Erba’a”nın dört mevsimle ilgili olduğu, dört mevsimin tesir, sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk keyfiyetini ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

Bu kasidelerden bahar ile ilgili olan, Selmân-ı Sâvecî’nin bazen ayrı bir eser olarak tesadüf edilen, içinde bütün edebî sanatlar kullanılan ve vezir Gıyâsüddin Muhammed’e ithaf olunan “Kasîde-i Masnû’a”²⁴ (Ateş, 1968, s. 280-553) ya naziredir.

Seretân Kasidesi

Tefrika olarak düşünülen bu çalışmada, Alî Şîr Nevâyî’nin “Sitte-i Zarûriyye” ve “Fusûl-i Erba’a” olarak isimlendirilen kasidelerinin tercümelerine yer verilecektir. Düşünülen bu tefrikaya ilk önce “Fusûl-i Erba’a”nın ilk kasidesi olan “Seretân”ın tercümesi yapılarak başlanmıştır. Daha sonra diğer kasidelerin tercümelerine yer verilecektir. Güneşin Seretân (Yengeç) burcuna girdiği dokuz Haziran, yazın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı Nevâyî, yaz mevsimiyle ilgili olan bu kasidesine “Seretân” adını vermiş olmalıdır. Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde olan ve aruzun “mef’ûlü mefâ’lü mefâ’lü fe’ûlün” kalıbıyla kaleme alınan kaside, 71 beyitten oluşmaktadır.

²³ Krş.: “Dış dünyayı şiirleştiren şairler yolunda da Fusûl-i erba’a olarak tanınan dört kasidemde dört mevsimin sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk keyfiyeti bildirilmiştir. Yazdığım bu dört kaside, dört mevsimin tesirinin izi gibi dört bir yana yayılmıştır.” (Nevâyî, 1996, s. 219).

²⁴ Bu kaside Selmân-ı Sâvecî’nin divânında yoktur (Selmân-ı Sâvecî 1367).

فصول اربعه²⁵

Dört Mevsim

در مدح سلطان حسین میرزای بایقرا

Sultân Hüseyin Mîrzâ Baykara Övgüsü Hakkında

سرطان

Yaz Mevsimi

باز آتش خور ساخت سمندر سرطان را افروخت چو آتشکده گلزار جهان را	1. Güneşin ateşi, yaz mevsimini yine semendere benzetti. Cihanın gül bahçesini ateşe tapanların tapınağı gibi yaktı.
هم کرد عیان باد سموم آه جزین را هم ساخت بیان نار حجر سر نهان را	2. Hem sam yeli/çöl rüzgârı hazin ahını gözle görülür hâle getirdi hem de ayrılık ateşi gizli sırlarını açıkladı.
از شعله و دود سحر و شام جهان سوخت مریخ و زحل کی کند این نوع قران را	3. Seherin dumanı cihanın akşamını alevle yaktı. Bu durumda, Merih ve Zühâl, nasıl birbirine yakınlaşmasın.
خورشید بی شعبده بازی چو مشعبد از شوره و از طلق تر آراست دکان را	4. Güneş, sihirbaz gibi hokkabazlık yoluna girince, yeryüzünü çorak yerden aldığı daha temiz ve daha saf toprakla süsledi.
گلریز نگر هر طرف از خط شعاعش آتش بازی کرده همه سیرت و سان را	5. Güneşin ışınli hatlarından/huzmelerinden her tarafa saçılan (rengârenk) güllere bak. Sanki bütün alamet ve hareketleriyle ateşbazlık yapıyordu.
انجم قطرات قلعی آمده هر سو در طاس فلک تافته از خور ذوبان را	6. Yıldızlar, güneşten eriyen nesnelerin çoğaldığı gibi, feleğin kubbesinde her taraftan kalayın damlacıkları gibi görünüyordu.
در دود میسند از شرر کز دم فاسد گشتست عیان سرخچه اغضای دخان را	7. Fesatçının nefesinden ortaya çıkan kızılık, bizzat dumanın kendisi olduğu için dumanın içindeki kıvılcımlardan korkma!

²⁵ Bu tercüme yapılırken Sançâreki tarafından yapılan Kâbil baskısı esas alınmıştır (1395: 45-47). Gerekliğinde Taşkent baskısının hem metin hem de tercüme kısmından da istifade edilmiştir (Rafiddinov vd. 2003: 289-298).

زآتش نه زبانتست که از فرط حرارت کردست برون از دهن کوره زبان را	8. Dili olmayan/alevsiz ateş, hararetin çokluğundan demirci ocağının ağzından dilini dışarı (doğru) çıkarmaktadır.
بر خاک اگر پویه زند کس نتوان یافت از پاشنه یا خود سر انگشت نشان را	9. Eğer bir kişi toprağa sert bir şekilde basarsa, ayağının topuğundan ya da parmağının ucundan bir iz elde edilemezdi.
گویا کوره نار ته افتاده ز جایش و افکند به دور کره ارض مکان را	10. Sanki ateş ocağı, kendi yerinden ayrılmış ve yer kürenin etrafını mekân edinmiş.
گشتست هوا شعله به بین در حجر و طین خواهی نگری اخگر و خاکستر آن را	11. Hava ile alevin birlikte oluşunu gör, (eğer) taş ve toprağa bakacak olursan onları kor/kıvılcım ve kül olarak görürsün.
در چشمه که جوشیده براید ز زمین آب چون جوش ز گرماست ببینش جریان را	12. Suyu yerin altından kaynarak çıkan kaynağın, coşkunuğu eğer sıcaklıktan olursa, o zaman sen onun akışını gör.
گاه جریانش نه حبابست که گشته پا آبله از تاب زمین آب روان را	13. Onun akış zamanında meydana gelen, su kabarcıkları değildir. Bilakis o, akan suyun yerin hararetinden dolayı ayağında ortaya çıkan köpüklerdir/şişkinliklerdir.
گرما و عرق ساخته چون ماکت حمام از چین بدن پیر همه شخص جوان را	14. Sıcaklık ve ter, tıpkı hamamın damlacıklarına benzeyince, oluşan kırıksıklıktan dolayı genç kişilerin tamamı yaşlı bedenlere dönüştü.
26 اینک در تافته ریگش بنگر چار سم بشکافته و سوخته آهوی دوان را	15. O kaynayan/sıcak kuma bak. Şimdi (o sıcak kum) koşan ceylanın dört toynağını parçalayarak ayırıp yaktı.
ورنه ز چه ناساید از جستن مفرط ره داده در انفاص و وجودش خفقان را	16. Eğer aşırı koşuşturup sıçramaktan dolayı sakinleşip yatışmazsa ne olur? Nefesi kesilip vücudundan hafakana yol verir/vücudunda sıkıntıların oluşmasına zemin hazırlar.
از آرزوی شوشه یخ جا بتوان داد در سینئه تفسیده لب تشنه سنان را	17. Buz külçeleri arzusunda olan kişi, susamış mızrağı hararetili/yanan sinesine yerleştirir.

²⁶ Taşkent baskısında “چار سم” şeklinde geçen kelime grubu, Kâbil baskısında “خار سم” şeklinde geçmektedir.

در کوزه گردون شده خورشید چو آتش ذرات شرارست همی شعله آن را	18. Feleğin testisinde güneş, ateş gibi yanarak sürekli onun yalımlarını kıvılcım zerrelere kıldı.
آتش که زبان آوری او ز زبانه است کس عالم نی معنی آن صوت و بیان را	19. Parlak ve kuvvetli yanan ateş, onun yalımının varlığındandır. O ses ve beyanın mânâsını açıklayan bir âlim kişi ise yok(tur).
گویا که چو حمی شده مفرط به مزاجش کردست عیان گاه تکلم هذیان را	20. Sanki hummanın şiddetinin aşırılığından onun mizacı değişti. Bu durum, onun sayıklamaları sırasında ortaya çıktı.
نر جور فلک خون شده از لعل دل کوه کافتاده ز گرما اخگر سینه کان را	21. Dağ, feleğin cevrenden değil; bilakis bağrındaki la'l taşından dolayı kan olmuştur. Sıcaklığının etkisinden gönül madenine kor düşmüştür.
آن رفت که از آتش عشق و دل محرور کس نکته سگال آمده ابنای زمان را	22. O, aşk ateşinden ve hararetili gönülden dolayı gitti. Zarif düşünceli kimseler, zamanın çocukları olup geldi.
کز گفتن آتش به خلاف مثل اکنون سوزد که زند آبله اطراف زبان را	23. Alışılmışın aksine, "ateş" sözünü söyleyen dilin kendisi, (bu söyleminden dolayı) yanarak etrafına (kor hâlindeki) su damlacıkları saçtı.
مانند سیه سینه شود داغ وجودش هر مرغ که بر خاک نهید جسم تیان را	24. Yanan bedenini toprağın üzerine koyan her bir kuşun göğsü, vücut yaralarından dolayı Karabağır kuşu gibi oldu.
شد آنکه دم صبح ز انفاس مسیحی دادی به تن خاک همی مژه جان را	25. Topraktan yaratılan bedene, Mesih'in nefesi gibi (can veren) sabahın nefesi/sabah rüzgârı, cana sürekli müjde verdi.
آن واقعه آمد که هوا از دم مهلک زایل کند از سنگ سیه تاب و توان را	26. Kıyamet günü geldiği zaman hava, helak eden nefesiyle kara taşı/hacerü'l-esveddeki parlaklığı ve kudreti yok etti.
زین گرمی خورشید برست آنکه پنه ساخت ظل شرف رایت جمشید زمان را	27. Güneşin sıcaklığından korunmak isteyen kişi, zamanın Cemşid'inin sancağının yüce gölgesini sığınak yaptı.

سلطان فلک قدر حسین آن شه غازی کز عدل چو فردوس جنان ساخت جهان را	28. O Gazi şah olan yüce kudret sahibi Sultan Hüseyin'in adaletinden dolayı bu cihan cennet bahçesine dönüştü.
شاهی که ز یک کنگر قصرش به دگر یک صد ساله پریدن فکند مرغ کمان را	29. O, kasrının bir kubbesinden diğer kubbesine, yaydan atılan okun kuş gibi uçup gitmesi için yüz yılın gerektiği bir şahıtır.
از چاوشیش قدر و بها کسری و جم را وز چاکریش عز و شرف قیصر و خان را	30. Ona çavuş olma Kısra ve Cem'e yüksek derece ve kıymet kazandırır, kul olma da Kayser ve Hanlara yücelik ve şeref verir.
از صولت او مورتنی شیر عرین را وز شوکت او پیشه و شی پیل دمان را	31. Onun hücumundan orman(daki) aslan karınca gibi; yüceliğinden de öfkeli fil sıvrisinek gibi olur.
بذلش به خیال خرد افکنده طمع را احسانش و از نفس طمع برده هوان را	32. Onun cömertliği, aklın hayal ettiği tamahın/arzunun tamamını hükümsüz kıldı. Onun ihsanı ise aşağılık nefisten tamahı çıkardı.
آید چو نسیم کرم از گلشن خلقتش سازد به نظر نار سقر ورد جنان را	33. Onun yaratılışının gül bahçesinden asalet/cömertlik nesimi estiğinde sanki cehennem ateşini cennet gülüne benzetti.
ور زانکه شراری جهد از آتش قهرش خاکستر بی وزن کند کوه گران را	34. Eğer onun kahrının ateşinden sıçrayıp yayılan kıvılcımlar, vakur/yüce bir dağa düşse onu kütesiz/değersiz küle çevirir.
ای فیض رسائی که به جز فیض پذیری کاری نبود پیش تو یک فیض رسان را	35. Ey bolluk ve bereket veren! Senin bolluk ve bereket vermekten başka bir işin yoktu. Senin yanında/huzurunda bolluk ve bereket verecek başka bir kişi yoktu.
هم ابر ز دست تو کند کسب کرم را هم چرخ ز خاک در تو رفعت شان را	36. Bulut da senin elinden cömertlik kazandı, felek de senin eşliğinin toprağından yücelik ve kudret kazandı.
بر کسوت عمر عدو از ماه لوائت آن آمده کز پرتو مهتاب کتان را	37. Düşmanın ömür kıyafeti, tıpkı keten(den dikilen elbisenin) parlak ay ışığından çürüyüp dağılması gibi, senin sancağının ayından parçalandı.

کو قطره خون عدوی تیغ ترا بین نادیده عقیق یمن و برق یمان را	38. Eşi benzeri olmayan Yemen akiki ve Yemen şimşegi, düşman kanının katresiyle bulanmış senin kılıcında görülür.
در وادی عدل تو ز افراط سیاست کلبی است نگه دار رمه گرگ شبان را	39. Senin adalet vadinde, (sergilediğin) aşırı adaletten dolayı kurt, çobanın sürüsünü bir köpek gibi koruyordu.
از تربیت سرو قدی آمده گل خد در طرف چمن چون نگری سرو چمان را	40. Senin terbiyenden dolayı boyu servi gibi olan güzelin yüzü, gül gibi kırmızı oldu. Çimenlikte de çemen servisinin geliştiğini görürsün.
زرپاشی دستت نه چو ابر است که گاهی روشن کند از صاعقه یک سوی جهان را	41. Altın saçmada senin elin bulut gibi değildir, çünkü şimşek çakmasından dünyanın sadece bir tarafı aydınlanır.
کآن روز که چو مهر فشاند زر احسان پر زر کند آفاق کران تا به کران را	42. Senin tıpkı güneş gibi ihsan altınlarını etrafa saçtığın o gün, (şüphesiz) yeryüzü ta ufuklardan ufuklara kadar altınlarla dolar.
27 منیر تو چو نظاره کند مهربر روی زایل کندش حمزت خجلت یرقان را	43. Senin parlak yüzüne güneş bakacak olsa, utancından kızarıp sarılık hastalığını ortadan kaldırır.
چون بر چمن حلم و وقار تو وزد باد از دل برد آن تازه هوایش ضربان را	44. Senin halim selim ve onurlu çimeninde rüzgâr esse, onun vermiş olduğu taze hava yürek çarpıntısını yok edip ona şifa verirdi.
آن روز که از ابر بلا قطره پیکان بارد که زند آب فضای میدان را	45. Bela bulutundan yağmur damlaları gibi okların yağdığı gün, gökyüzü meydanı sanki su serpilmiş gibi (kanla) dolar.
دو صف چو دو کوهی که بود رسته ز آهن بنموده چو برگ و شجرش تیغ و سنان را	46. Demirden sıralı iki dağa benzeyen iki saf, kılıç ve mızraklarını (o dağın) yaprak ve ağaçları gibi saf tutarak gösterir.
زان کوه و جنان پشته یلان عربده آیین بینند چو در طعمه خودی شیر ژیان را	47. O dağ ve bahçelerdeki arbeye çıkarıcı sivrisinekler, kükreyen aslanı kendi yemeği gibi görürler.
هر گرد به همچون خودی آویخته در رزم انگیخته در کینه‌وری برق جهان را	48. Her kahraman, savaşta kendisi gibi yiğit biriyle vuruşurken kindarlıkta sanki cihan şimşegi gibi

²⁷ Taşkent baskısında “روی” şeklinde geçen bu kelime, Kâbil baskısında “رای” olarak geçmektedir.

	parlamıştır.
از خون که بهر سو شده چون سیل روانه صحرای وغا کرده عیان لالهستان را	49. Savaş yapılan sahra, tıpkı coşkun akan sel gibi her tarafa akıp yayılan kanların kıpkızıl renginden dolayı lale bahçesine döndü.
منقارصفت کرده ز زهر گوشه دهن باز چون میل شده خوردن خون زاغ کمان را	50. (Savaşçının) zâg-ı kemanı ²⁸ , kan içmeğe yöneldiği zaman vahşi sıfatlı kuşlar gibi her taraftan ağız (gagasını) açar.
بر بختی کف ریز غریو خم روین آن نوع نطق فلک افکنده فغان را	51. Hecin devesinin üzerindeki tunç (tan mamul şarap) küpünün figanı köpük saçıyor. Öyle bir sestî ki felek sanki nara atıyordu.
کز جذر اصم پرده مغز از تعب رنج انگشت به گوش آمده فریاد امان را	52. Sağırılığın aslı, ruh perdesindeki sıkıntı ve zorluktandır. Eman dileme feryadından parmaklar kulağı tıkadı.
آن لحظه اگر باشنه بر ران سبک خیز جنبانی و تحریک زنی کوه گران را	53. Çevik ve kıvrak atın ayak topuğu hareket ettiği an, görkemli dağlar bile kımıldayıp sarsılırdı.
زانسان فرع اکبر از آفاق برآید کافلاک به خود یابد از آن ورطه زیان را	54. Bu şekilde büyük tarafgirlik, ufuklardan oluşur/ortaya çıkar. Bu (ufuklarda oluşup) zarar veren tehlikeden feleğin kendisi de etkilenir.
هر سوی که روی آوری گر خصم بود کوه چون کاه چه قوت بودش حمل جنان را	55. Yöneldiğin her taraf, dağ gibi düşman görünse de senin cesaretin karşısında o saman gibi güçsüzdü.
در یک نفس آثار نماند ز اعادی چون از اثر برق خس باد پران را	56. Şimşeğin çakmasıyla çerçöpün uçup yok olması gibi bir nefeste düşmanlardan hiçbir iz kalmadı.
کار عدو و رزمگه آورده فراهم تایی چو سوی بزمگه عیش عنان را	57. Düşman(la mücadele) ve savaş meydanı(nda bulunmayı) bırakıp (atının) dizginini ayş ü işret meclisinin yönüne çevir.
کج کرده به فرق سر خود تاج کیانی ز اقبال قدم زیب دهی تخت کیان را	58. Kendi başının üzerine Keyânî tacını eğik koymuş. Kadem ikbaliyle Keyânî tahtını süsleyip bezemiş.
ملکی که ز شاهی بگرفتگی به گدایی بخشی چو دهی جلوه کف ملک ستان را	59. (Bir memleketi), bir sultandan alıp bir dilenciye verdiğin yurt gibi, rahatlıkla ülke melikininin eline

²⁸ Üç köşeli, bazen de köşesi karga şeklinde olan yay.

	verirsin.
اندر خور بڈل و کرمٓت نقد رسائی نبود به یقین حوصله نی بحر و نه کان را	60. Senin cömertlik ve ihsan güneşinden hissedar olan kişinin havsahasına ne deniz ne de madendeki (mücevheratın) lüzumu yoktur.
یابد ز سها تا فلک اعظمت احسان یعنی ز عطا مایه دهی خرد و کلان را	61. Senin ihsanının büyüklüğü Sühâ'dan feleğe uzanır, yani büyük ve küçük (herkese) bağışından sermaye verir.
در بزم نوال تو دو قرصند مه و مهر چون پهن کند خادم احسان تو خوان را	62. Senin ihsan hizmetçin sofrayı serdiğinde ay ve güneş, senin cömertlik meclisinde iki yuvarlak ekmektir.
وین طرفه که در دور تو محتاج نه سایل تا بشکنند از خوان جنین نان جنان را	63. İlginçtir ki senin döneminde ne muhtaç ne de dilenci vardır. (Hatta) senin sofrandan cennet ekmeğini yemeyen (kimse) yoktur.
زان رو که گدایان سر خوان تو بخشند بسیار به شاهان ز چنین مایده نان را	64. Dilenciler, senin sofrandan nasiplendikleri için ekmek sofrasından (geriye kalanları) sultanlara çokça dağıttılar.
دین‌داری‌ات آن گونه که یک نکته که گویی بالخاصیه سازی چو حرم دیر مغان را	65. Senin dindarlığın öyle bir dereceye ulaştı ki senin söylediğin bir nükte ile ateşe tapanların ibadethanesi Harem gibi olur.
شاهها چو ز اول به دو صد عیب خریدی این بنده بی‌فایده هیچ مدان را	66. Ey sultan! Bu faydasız ve hiçbir şey bilmeyen kulunu, önceden iki yüz kusura/ayba satın aldın.
بهتر ز توأم کس نشناسد ز بدو نیک از نیک و بد من چه یقین را چه گمان را؟	67. Senden başka hiç kimse benim iyiliğimi ve kötülüğümü bilmedi. Benim iyilik ve kötülüğümü ne yakından bilirsin ne de uzaktan sezersin?
نشنیدنت اولیست ز تعریف و ز تعریض اندر حق من نکتهٔ بهمان و فلان را	68. Benim tarif ve tenkidim hakkında senin duymadıkların duyduklarından daha iyidir. Bundan dolayı onun bunun/yerli yersiz kimselerin, benim hakkımdaki sözlerine kulak verme.
از عیب و هنر هرچه تو گویی که چنانی من بنده قبول از دل و جان کرده همان را	69. Ayıbımdan ve hünerimden her ne söylersen, ben aciz, onları can u gönülden hemen kabul ederim.

تا در سرطان از اثر گرمی خورشید خورشیدو شاند خریدار کتان را	70. Yaz güneşinin sıcaklığının tesirinden dolayı (yüzü) güneş gibi (parlak olanlar) ketene müşteri oldular.
بادا همه مأمور تو وز مخزن لطف آماده کتان در سرطان خلعتشان را	71. Tamamı senin hizmetçin olsun. Senin cömertlik hazinenden dolayı yaz mevsiminde onlara elbise olarak keten(ler) bağışlarsın.

Sonuç

Alî Şîr Nevâyî, Türkçe eserler yanında Farsça eserler de vermiştir. Farsça şiirlerinden oluşan bir *Dîvân*'ı, muammâ ilminden bahseden Farsça *Risâle-i Müfredât*'ı [*Der-Fenn-i Müfredât*] ve Farsça mektuplarından meydana gelen *Münşeât*'ı da vardır. Nevâyî'nin *Farsça Dîvân*'ı; kaside, gazel, müseddes, terkîb-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ ve müfredlerden oluşmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan kasidenin “nesip/teşbih” bölümünde, yaz mevsiminde sam yelinin, özellikle de güneşin, yeryüzü ve gökyüzündeki varlıklara etkisi üzerinde durulmuştur. Yazın havanın sıcaklığıyla birlikte kendisini gösteren ve bütün yer küreyi kaplayan ateş ve hararetin; toprağa, suya, havaya, insanlara ve hayvanlara olan etkisi, çeşitli teşbih ve mecazlarla mübalağalı bir şekilde dile getirilmiştir. Hatta bu sıcaklık, hastalığın bile mizacını değiştirebilecek bir yoğunluğa sahiptir. Üstelik sıcaklığın tesiri o kadar fazladır ki “ateş” sözünü söylemek bile kişiyi yakacak hüviyete sahiptir.

Kasidenin “girizgâh” beytinde Nevâyî, Hüseyin-i Baykara'yı Cemşid'le irtibatlandırarak “methiye” bölümüne geçmiştir. Bu bölümde, Sultan Hüseyin-i Baykara'nın yüceliği, adaleti, cömertliği, kahramanlığı, kılıcının kudreti, hiddeti, dindarlığı, fitratının güzelliği gibi konulara değinilmiştir. “Fahriye” bölümünde ise mütevazı bir tavırla kendisini öven Nevâyî, Hüseyin-i Baykara'ya dua ile şiirini tamamlamıştır.

Kaynaklar

- Amîd, H. (1362). *Ferheng-i Amîd*.
- Ateş, A. (1968). *İstanbul kütüphanelerinde Farsça manzum eserler [Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri]*.
- Câmî. (trhs.). *Dîvân-i Kâmil-i Câmî [Şâmil: Kasîdehâ-Tercî'hâ-Terkîbhâ-Mesnevîhâ-Kıt'ahâ-Rubâ'îhâ-Mu'ammâhâ]* (nşr.: Hâşim Razî). İntişârât-i Pirûz.
- Mevlânâ Abdurrahmân-i Câmî. (1371). *Bahâristân*. (be-tashîh-i Doktor İsmâîl-i Hâkîmî).
- Dehhudâ, A. E. (1373). *Lugat-nâme*. C. 14, Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- Emîr Devletşâh bin Alâü'd-devle Bahtîşâh el-Gâzî es-Semerkindî. (1901). *Tezkiretü's-su'arâ* (nşr.: Edward G. Browne). Leiden.
- Enverî. (1372). *Dîvân-i Enverî*. be-ihimâmî-i Muhammed Takî Müderris-i Razavî, Du cild. Çâp-i Çihârom, Şirket-i İntişârât-i İlmî vu Ferhengî.
- Enverî, H. (1382), *Ferheng-i Bozurg-i Sohen*. C. 8. Çâp-i devvom.
- Fahrî-i Herâtî. (1968). *Tezkire-i Ravzatü's-selâtin ve cevâhirü'l-acâyib [Ma'a Dîvân-i Fahrî-i Herevî]*. tashîh u tahşiye-i Seyyid Husâmeddîn Râşidî.
- Hakanî. (1373). *Dîvân-i Hakanî-i Şîrvânî*. be-kûşîş-i Doktor Ziyâüddîn-i Seccâdî.
- Hakanî. (1379). *Dîvân-i Hakanî-i Şîrvânî*. be-ihimâm-i Cihângîr-i Mansûr, Neşr-i gol-ârâ.
- Hayyâmpûr, A. (1368). *Ferheng-i suhenverân*. Du cild. Çâp-i Evvel, Çâp-hâne-i Fecr-i İslâm.
- Kartal, A. (2003). Ali Şîr Nevâyî'nin Farsça şiirleri. *Bilig*, 26, 147-180.
- Levend, Â. S. (1966). *Ali Şîr Nevaî II. cilt Divanlar 4 Türkçe, I Farsça Divan*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muhammed (1371), *Ferheng-i Fârsî*. Şeş cild. Çâp-i heştum, Çâphâne-i Sipihr.
- Nevâyî. (1342), *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Ali Şîr Nevâî «Fânî»*, be-sa'y ü ihtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh, Çâp-i Evvel, Ez-İntişârât-i Kitâb-hâne-i İbn-i Sînâ.
- Nevâyî. (1323). *Mecâlisü'n-nefâ'is. Der-Tezkire-i Şu'arâ-i Karn-i Nohum-i Hicrî, Te'lîf: Mîr Nizâmüddîn Alişîr Nevâî*, be-sa'y u ihtimâm-i Ali Asgar Hikmet.
- Nevâyî. (1375). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Ali Şîr Nevâî «Fânî»*. (be-sa'y u ihtimâm-i Rukneddîn Humâyûnferruh), Çâp-i Evvel, İntişârât-i Esâtîr.

- Nevâyî. (1395). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâyî «Fânî»*. (be-tashîh-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.
- Nevâyî. (1996). *Muhâkemetü'l-lügateyn [İki Dilin Muhakemesi]*. (hizr. F. Sema Barutçu Özönder), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rafiddinov, S. & Tacibayev, H. (2002-2003). *Mükemmel eserler toplamı: Farsça Divan*, 18-20. Ciltler, Özbekistan Fenler Akademisi Neşriyatı.
- Sâm Mîrzâ (1346). *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*. (tashîh u mukaddime ez-Rukneddîn Humâyûnferruh).
- Selmân-ı Sâvecî. (1367). *Dîvân-i Selmân-i Sâvecî [Şâmil: gazeliyyât-tercî'ât-kasâyid-rubâ'îyyât]*. (bâ-mukaddime-i Doktor Takî-i Tafaddulî; be-İhtimâm-i Mansûr Muşfik), Çâp-hâne-i Mervî.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English dictionary*. LibrairieduLiban.
- Şibli-i Nu'mânî. (1368). *Şî'ru'l-acem târîh-i şu'arâ vu edebiyât-i Îrân* (ter.: Seyyid Muhammed Takî Fahr-i Dâ'î-i Gîlânî). Çâp-i sevvom.
- Şikûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe lûgat, gencîne-i güftâr ferheng-i Ziyâ*. C. 3. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- <https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/4fasl/sh1>